

Verbond van Verzekeraars
december 2014

Mee met de tijd

Naar een toekomstbestendig pensioenstelsel

VERBOND VAN VERZEKERAARS

Inhoud

'Mee met de tijd'	3
1 Doelstelling en ambitie	4
2 Inventarisatie en analyse: sterktes, zwaktes, trends	5
3 Vijf maatschappelijke thema's uitgelicht	8
3.1 Solidariteit tussen generaties	8
3.2 Aansluiten op de behoefte: meer individualisering en flexibiliteit	10
3.3 Terugdringen complexiteit en naar een <i>level playing field</i>	12
3.4 Een arbeidsmarkt die verandert	15
3.5 Naar een integrale benadering? Combinatie pensioen, zorg en wonen	18
4 Consumentenbehoeften	22
Literatuurlijst	23
Bijlage 1. Pensioenverzekeraars in cijfers	24
Bijlage 2. Verslag stakeholdergesprekken	25

'Mee met de tijd'

Naar een toekomstbestendig pensioenstelsel: solide, flexibel, deelnemer centraal en open concurrentie

Het Verbond van Verzekeraars is voorstander van aanpassing van het Nederlandse pensioenstelsel om het toekomstbestendig te maken. Draagvlak onder burgers en de verplichte solidariteit – belangrijke pijlers onder het huidige stelsel – zijn niet langer vanzelfsprekend. Het is goed dat wij ons bezinnen op noodzakelijke aanpassingen. Het Verbond heeft zijn oor te luisteren gelegd bij deelnemers, gesproken met stakeholders en een sterkte-zwakte-analyse gemaakt.

Op basis van deze analyse doen wij tien aanbevelingen voor de middellange termijn:

1. Pensioen moet een onderdeel blijven van de arbeidsvoorwaarden tussen werkgever en werknemer zodat de participatiegraad en solidariteit tussen kort en lang levenden kan worden behouden.
2. Werknemers moeten daarbinnen meer mogelijkheden krijgen om het pensioen af te stemmen op hun persoonlijke situatie en wensen.
3. Werkgevers moeten de vrijheid hebben zelf in overleg met hun werknemers te bepalen bij welke uitvoerder zij het pensioen onderbrengen.
4. Pensioenregelingen kunnen eenvoudiger, transparanter en persoonlijker worden gemaakt op basis van premieovereenkomsten, op basis van overzichtelijke regelgeving voor uitvoerders, werknemers en deelnemers.
5. Concurrentie tussen pensioenuitvoerders heeft een positief effect op de kosten en kwaliteit, maar deze moet dan wel plaatsvinden op gelijke voorwaarden.
6. Naast vereenvoudiging kunnen technologische ontwikkelingen bijdragen aan een eenvoudiger, persoonlijker en transparanter stelsel waarin nieuwe schaalvoordelen ontstaan.
7. De solidariteit tussen jong en oud via de doorsneepremie is niet houdbaar in een samenleving waarin vergrijzing en toenemende dynamiek in de economie en arbeidsmarkt een bepalende rol spelen.
8. Pensioencontracten moeten kunnen meebewegen met de ontwikkeling van de levensverwachting en rendementen. Ook verzekeraars moeten deze 'flexibelere' contracten kunnen aanbieden.
9. Er moet rust komen op het fiscale front: via een pensioen spaar je voor de lange termijn. Het is belangrijk dat deelnemers weten waar ze aan toe zijn, ook op fiscaal gebied.
10. Binnen pensioenregelingen zal in de uitkeringsfase flexibiliteit ontstaan om aan te sluiten bij de kosten van wonen en zorg. Vermenging van de opbouwfase van het pensioen met deze doeleinden is niet wenselijk.

1 Doelstelling en ambitie

Onder invloed van maatschappelijke en economische ontwikkelingen zal het Nederlandse pensioenstelsel de komende jaren veel besproken en mogelijk aangepast worden. Het Verbond van Verzekeraars (hierna: het Verbond) wil bijdragen aan de gedachtevorming hierover door een duurzame visie op het stelsel neer te leggen, die is gebaseerd op de trends in de economie en arbeidsmarkt en de behoeften van iedereen die inkomsten uit werk geniet: werknemers in loondienst, zelfstandigen en DGA's. De kernwaarden van de verzekeringsbranche – 'zekerheid bieden', 'mogelijk maken' en 'maatschappelijk betrokken zijn' – zijn hierbij het uitgangspunt.

Verzekeraars doen dit vanuit de rol die zij spelen op de Nederlandse pensioenmarkt. Circa een vijfde van de pensioenen in Nederland is in een rechtstreeks verzekerde regeling ondergebracht. Verzekeraars hebben daardoor veel ervaring en kennis opgebouwd en willen hun expertise inzetten om mee te denken over de vraag hoe mensen ook in de toekomst een goed en laagdrempelig pensioen kunnen opbouwen.

Leeswijzer

Deze notitie bevat een sterkte-/zwakteanalyse van het huidige pensioenstel (hoofdstuk 2) en een analyse van de ontwikkelingen rond vijf maatschappelijke discussies die het stelsel steeds verder onder druk zetten (hoofdstuk 3). Het gaat hier om de volgende thema's: solidariteit tussen generaties, zelfstandigen en hun ouderdagsvoorziening, meer individualisering en flexibiliteit, het terugdringen van complexiteit én pensioen in relatie tot de eigen woning en de ouderenzorg. In hoofdstuk 4 worden de uitkomsten beschreven van het onderzoek dat TNS NIPO in opdracht van het Verbond heeft uitgevoerd naar de behoeften van consumenten als het gaat om het pensioenstelsel. De bijlage bevat een samenvatting van stakeholderinterviews en een korte beschrijving van pensioenstelsels in andere landen.

2 Inventarisatie en analyse: sterktes, zwaktes, trends

De Nederlandse maatschappij, waarbinnen ons pensioenstelsel is georganiseerd, wordt anno 2013 geconfronteerd met een aantal ontwikkelingen:

1. Toenemende onzekerheid

In pensioenregelingen neemt de onzekerheid van de (hoogte van de) uitkering in de nabije toekomst voor veel werknemers en pensioengerechtigden toe of wordt explicieter. Werkgevers en werknemers zijn in het algemeen niet in staat om hogere premies te betalen, zoals begin 2010 al werd aangegeven door de Commissie Goudswaard¹. Een stijging van de levensverwachting zal worden vertaald in een hogere pensioenrichtleeftijd en/of lagere pensioenaanspraken en -uitkeringen. Ook het beleggingsrisico en het renterisico komen (meer) bij de deelnemers te liggen. De huidige regering heeft het voornemen om de ruimte om fiscaal gefaciliteerd te sparen voor aanvullend pensioen te beknootten en voor hogere inkomens zelfs af te schaffen.

De meeste pensioenen blijven bovendien sinds 2008 achter bij de inflatie. Gemiddeld bleef de pensioensector 6,3 procent achter op de prijsinflatie; de kortingen die pensioenfondsen hebben doorgevoerd zijn hierbij niet meegerekend.² Het is te verwachten dat toekomstige generaties een terugval in koopkracht krijgen bij pensionering van meer dan 50%.

Door deze toenemende onzekerheid is het vertrouwen in het stelsel tanende. Het vertrouwen in het pensioenstelsel en het overheidsbeleid ten aanzien van pensioen is laag. Iets beter, maar nog niet heel hoog, scoort het vertrouwen in de eigen pensioenuitvoerder.³

2. Terugtrekkende overheid

De Europese begrotingsnorm van drie procent en de regels voor een stringent begrotingsbeleid bepalen in belangrijke mate de ruimte van de overheid voor (de groei van) collectieve voorzieningen. Het Belastingplan 2013 en het Regeerakkoord laten op veel samenlevingssterreinen een terugtrekkende overheid zien. De regering zegt te willen hervormen, maar de plannen richten zich de komende jaren voornamelijk op versobering van de overheidsuitgaven en reductie van de nationale schuldenlast. Zo trekt de overheid zich steeds verder terug uit stimuleringsbeleid om burgers zelf voorzieningen te laten treffen. Dat is bijvoorbeeld te zien bij de ontwikkeling rond de levensloop- en de vitaliteitregeling en de beperking van de ruimte voor de aftrek van hypotheekrente.⁴ En bij de oudedagsvoorziening in de beperking van de opbouw door aanpassing van het Witteveenkader en limitering van de vermogensopbouw in de derde pijler.

3. Wij worden gezonder en leven steeds langer

Naast deze twee ontwikkelingen speelt een derde aspect mee: de vergrijzing, waaraan de Nederlandse maatschappij sterk onderhevig is. Dit leidt tot vragen over de financierbaarheid van oudedagsvoorziening en de zorgkosten op langere termijn.

---

¹ Goudswaard et al. (2012)

² DNB Bulletin (2013)

³ TNS NIPO (2013)

⁴ Het Regeerakkoord kondigt een verlaging van de hypotheekrenteaftrek tot het niveau van de derde schijf (2013: 42%). In de motie Zijlstra/Samson wordt voorgesteld de aftrek geleidelijk te verlagen naar 38%. Het Kabinet heeft nog geen besluit genomen.

Samenvatting van de trends

De volgende ontwikkelingen zijn door stakeholders binnen de pensioensector aangemerkt als de meest relevante trends voor het stelsel:⁵

- Werkgevers en werknemers zijn niet in staat om hogere premies te betalen, premieplafonds worden steeds meer de norm.
- Een stijging van de levensverwachting wordt vertaald in zachtere rechten.
- De rente blijft naar verwachting langdurig laag en de financiële markten zijn volatiel.
- De onzekerheid voor deelnemers (en pensioengerechtigden) wordt expliciet of neemt toe: in contracten wordt beschreven hoe met tekorten en overschotten wordt omgegaan.
- De arbeidsmarkt wordt flexibeler: meer flexwerkers, meer baanwisselingen en meer zelfstandigen. Veel zelfstandigen bouwen geen adequate oudedagsvoorziening op.
- De sectorale indeling sluit niet goed aan op de 'nieuwe economie'.
- In toenemende mate is er een wens van een flexibelere uitkeringsfase, zowel bij de AOW als pensioenen (bijvoorbeeld deeltijdpensioen).
- Technologische ontwikkelingen, denk aan de mogelijkheden van digitalisering, voltrekken zich in rap tempo.
- Er is een roep om met nevendoeleinden te beleggen. Bijvoorbeeld vanuit maatschappelijk oogpunt (groen beleggen), of economisch beleid (investeren in Nederlandse economie).

⁵ Zie bijlage 1 voor de samenvatting van de stakeholderronde.

Sterktes en zwaktes van het huidige pensioenstelsel

Op basis van literatuuronderzoek, interne discussies en stakeholdergesprekken zijn de volgende kenmerken van het huidige Nederlandse pensioenstelsel ingedeeld in sterktes en zwaktes:

Sterktes:

- driepijlerstructuur
- een hoge participatiegraad en een lange geschiedenis
- collectiviteiten
- kapitaaldekking van de tweede en derde pijler
- contractvrijheid voor sociale partners
- meerdere uitvoerders
- derde pijler met keuzevrijheid

Zwaktes:

- laag financieel bewustzijn
- grote diversiteit aan regelingen en complexiteit in de uitvoering die daarmee samenhangt
- verschil in prudentiële toezichtkaders
- geen directe zeggenschap en keuzevrijheid deelnemer/consument
- onduidelijkheid over mate van zekerheid door verschillende pensioenregelingen
- bij pensioencontracten met een klein aantal deelnemers hoge uitvoeringskosten per deelnemer
- onvoldoende bestand tegen stijgende levensverwachting en lage langlopende rente
- geen gelijke toegang voor zelfstandigen

3 Vijf maatschappelijke thema's uitgelicht

In deze paragraaf belichten we de volgende vijf maatschappelijke thema's:

- solidariteit tussen generaties
- meer individualisering en flexibiliteit
- terugdringen complexiteit en creëren level playing field
- zelfstandigen en hun oudedagsvoorziening
- pensioen in relatie tot de eigen woning en de ouderenzorg

3.1 Solidariteit tussen generaties

Een onzekere ontwikkeling is of op middellange en lange termijn alle aspecten van solidariteit onderdeel blijven uitmaken van het pensioenstelsel. In de huidige discussies over pensioenen zien wij dat solidariteit tussen generaties een belangrijke rol speelt.

De onderlinge verschillen tussen generaties worden steeds groter; solidariteit komt onder druk

Sinds 2007 verkeert de wereldeconomie in grote problemen. De economische krimp of lage economische groei en de daarmee gepaard gaande relatieve daling van persoonlijke inkomens en achterblijvende investeringen laten zich meer en meer voelen. Gevolg is een armoedeval onder steeds groter wordende groepen en een verminderde toegang tot overheidsvoorzieningen door bezuinigingen. De lage rentestand en de hogere levensverwachting brengen met zich mee dat jongeren niet meer zeker zijn van een voldoende toekomstig pensioeninkomen. De huidige generatie 65-plussers daarentegen behoort nu tot de meest vermogende groep van de samenleving. Verschillende aspecten van solidariteit lopen hier door elkaar: jong en oud, gezond en ziek, rijk en arm. Dit leidt tot een toenemende polarisatie die kan leiden tot spanningen tussen de groepen.⁶

Verschillen tussen kosten en baten tussen de generaties

Een recente analyse⁷ van Pikaart toont aan dat een vergelijking van de kosten en baten van de eerste en tweede pijler samen niet evenwichtig zijn verdeeld over de oude (geboren rond 1946) en jonge generaties (geboren rond 1982). Zo lag de AOW-premie in de periode 1971-2006 op gemiddeld 13,4 procent en zal deze naar verwachting voor de periode 2007-2052 op 17,9 procent liggen.⁸ Voor de gemiddelde pensioenpremies is dit verschil 14,3 procent in het verleden versus 17 procent nu. In deze analyse is niet meegenomen dat ouderen door de onderdekking van de pensioenfondsen naar verwachting ook een percentage aan inkomen gaan verliezen.

Voor wat betreft de baten is een zelfde soort verschuiving te verwachten. In 2011 lag het gemiddelde *replacement rate* van de pensioenuitkering in verhouding tot het laatstverdiende loon op 90 procent. Maatmannen aan de hand van het nieuwe fiscale kader geven aan dat deze *replacement rate* vanuit het pensioenvermogen zal zakken tot gemiddeld 57 procent. Als de huidige jongeren doorgroeien in loopbaan en woningvermogen, dan zullen de verschillen tussen de generaties minder groot zijn.⁹ Het is aannemelijk dat door de cumulatie van politieke maatregelen, zoals de aanpassing van het Witteveenkader, studiekosten, zorgkosten en hogere woonlasten, jongeren in de toekomst minder te besteden hebben.

---

⁶ TNO (2013)

⁷ M. Pikaart (2013)

⁸ SVB, premies rijksbijdragen en BIKK (2009)

⁹ Knoef, Goudswaard, Caminada, Alessie, Kalwij (2013, nog te publiceren.)

De verhouding van actieven in de beroepsbevolking (tot 65-jarigen) en inactieve 65-plussers is ook flink gekanteld. In 1950 was de verdeling 1:7. Naar verwachting werken er in 2014 voor elke gepensioneerde twee mensen. De verhouding is dan 1:2.¹⁰

Onderzoek wijst uit dat zowel de jonge als oude generaties hechten aan een evenwichtige en wederkerige solidariteit: er is groot draagvlak voor de stelling dat de kosten en baten evenwichtig worden verdeeld over de werkenden en gepensioneerden.¹¹ Mensen geven aan solidair te zijn, maar dit gaat in mindere mate op als het de eigen portemonnee raakt. Kanssolidariteit heeft nadrukkelijk een groter draagvlak.¹²

Hanteren doorsneepremie en doorsneeopbouw

Bij de grote verplichtstelling wordt op werknemers- en werkgeversniveau het doorsneepremie en –doorsneeopbouwstelsel gehanteerd. Dit systeem betekent een structurele vorm van intergenerationale solidariteit. Werkgevers met een jong personeelsbestand betalen deels voor werkgevers met een oud personeelsbestand. Binnen de bedrijfstak kan er zo subsidie op arbeidskosten plaatsvinden. Vanuit het perspectief van de werknemers is er sprake van overdracht van jonge werknemers naar oude werknemers. De gedachte is dat de jongere van nu die ouderen subsidieert, later zelf zal profiteren van de solidariteit van werknemers die dan jong zijn. Door de toenemende arbeidsmobiliteit en versoberingen van pensioenregelingen verliest de wederkerigheid in het systeem echter aan waarde. Het hanteren van de doorsneepremie leidt nu tot ongewenste herverdelingseffecten van jong naar oud.

Delen van risico's via buffers en herstelregels

De solidariteit tussen generaties komt bij pensioenfondsen ook naar voren via onder andere collectieve buffers en de herstelregels. Door intergenerationale risicodeling wordt met het beleggen meer risico (een langere termijnhorizon) genomen. Ook zien wij dat bij een (alsmaar toenemende) stijging van de levensverwachting, het risico van deze stijging wordt afgewenteld op jongeren en een toekomstige generatie werkenden. Bij intergenerationale risicodeling zijn er geen individuele eigendomsrechten. Dit leidt tot discussies over 'wie betaalt voor wie'.

Dubbele vergrijzing niet houdbaar: transparantie vereist en afbouw intergenerationale solidariteit

De Nederlandse maatschappij wordt de komende jaren geconfronteerd met een "dubbele vergrijzing", er komen steeds meer ouderen, en deze ouderen worden steeds ouder. Dit leidt ertoe dat zowel de doorsneesystematiek, als intergenerationale risicodeling voor jongeren slecht uitpakt in vergrijpsde pensioenfondsen. Meer transparantie is daarom per direct noodzakelijk: aan deelnemers zal expliciet de intergenerationale subsidie inzichtelijk gemaakt moeten worden: wie betaalt voor wie? Is het logisch dat een jongere die werkzaam is in een bepaalde sector verplicht meebetaalt aan het instandhouden van het pensioen van de ouderen? Indien deze intergenerationale subsidie geen draagvlak meer heeft onder de werkenden in Nederland, zal deze afgeschaft moeten worden. Alleen dan kan het pensioenstelsel houdbaar zijn op termijn.

---

¹⁰ CBS (2013)

¹¹ TNS NIPO (2013)

¹² SCP (2012)

3.2 Aansluiten op de behoefte: meer individualisering en flexibiliteit

De laatste jaren is er steeds meer een maatschappelijke roep ontstaan om meer individualisering van pensioen(rechten) en flexibiliteit en keuzevrijheid. Los van de behoefte van deelnemers, zal de noodzaak tot meer individualisering ook ontstaan door de terugtrekkende overheid in het publieke domein. In de marktcijfers is duidelijk terug te zien dat DC regelingen (premieovereenkomsten) in opkomst zijn. Het TNS NIPO consumentenonderzoek toont aan dat deelnemers behoefte hebben aan vormen van keuzevrijheid. De mogelijkheden voor meer individuele keuzes van werkenden ten aanzien van hun eigen pensioenregeling, zal mede ingegeven worden door de aard van de pensioenregeling. Bij overeenkomsten op basis van beschikbare premie zijn er meer individuele keuzes mogelijk, zoals risicodekkingen, beleggen en verschillende mogelijkheden in de uitkeringsfase.

Weinig behoefte aan flexibiliteit opbouwfase

Consumenten zijn over het algemeen voor een verplichte investering gedurende de gehele periode. Hierbij geeft men duidelijk aan dat de verplichte inleg dient als bescherming. Zonder verplichte inleg zal er te weinig pensioen worden opgebouwd. Het Verbond houdt vast aan dit uitgangspunt. Opvallend is dat ook zelfstandigen hier met een krappe meerderheid voor zijn, terwijl deze nu veel moeite hebben om geld te besteden voor pensioenopbouw.¹³

Flexibiliteit voor de risico's die een deelnemer verzekerd wil hebben

In de veranderende samenleving waarin steeds meer burgers kostwinner zijn, is het de vraag of deelnemers nog (automatisch) willen investeren in nabestaandenpensioen.

Flexibiliteit voor pensioenuitkering

Gezien het opschuiven van de AOW-uitkering zullen consumenten steeds meer mogelijkheden willen krijgen, om hun pensioen eerder of later te laten ingaan. Dit geldt ook voor een toename in behoefte aan een hoog/laag constructie, waarbij het overbruggen van de AOW van belang kan zijn.

Flexibiliteit in het kiezen van zekerheid

Werkenden zeggen in grote mate bereid te zijn extra te investeren in meer zekerheid. Dit staat eigenlijk haaks op het beleid van de grote pensioenfondsen. Die nemen meer risico's, met de kans op indexatie.¹⁴ Deelnemers zullen zelf moeten kunnen kiezen voor meer zekerheid voor een deel van het pensioen. Dit is in het huidige stelsel alleen realiseerbaar in beschikbare premieregelingen. Ook zal de mogelijkheid gegeven moeten worden om een deel van de pensioenopbouw tot na de pensioendatum te beleggen, zodat mensen die deze keuze maken, kans krijgen op een hoger pensioenresultaat.

Verbetering pensioencontracten

Het Verbond ziet thans geen aanleiding om collectieve pensioenopbouw via de werkgever ter discussie te stellen. Dit biedt de werknemer bescherming, omdat er gedurende lange tijd voor pensioendoeleinden wordt opgebouwd en de kosten hiervoor worden gedeeld. Bovendien ontstaat er via collectieven automatisch meer schaalgrootte, dat leidt tot lage kosten. Vereenvoudiging, schaalgrootte, technologische ontwikkeling en solidariteit zijn de belangrijke bouwstenen voor pensioenregelingen van de toekomst.

Voor alle pensioencontracten geldt dat het mee-ademen met de levensverwachting mogelijk moet worden, om meer bestand te zijn tegen de vergrijzing. Verzekeraars voorzien dat in de toekomst de trend in pensioenregelingen zal doorzetten naar vormen van *Defined Contribution* (DC) regelingen.

---

¹³ TNS NIPO, 2013

¹⁴ Onderzoeksresultaten geven een wisselend beeld. O.a. TNS NIPO 2013, PFZW 2012.

De toekomst van premieovereenkomsten

De meeste premieovereenkomsten voorzien op dit moment in verschillende vormen van collectieve risicodeling, te weten het risico op arbeidsongeschiktheid (arbeidsongeschiktheidspensioen en premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid), het kortlevenrisico (partnerpensioen en wezenpensioen) en vanaf pensioeningang het langlevensrisico. Bij premieovereenkomsten op basis van beleggen wordt collectief belegd om de kosten te drukken. Het beleggingsrisico in de opbouwfase wordt door de individuele deelnemers gedragen. Hierbij kan worden gewerkt met *life cycles* en individueel toegesneden risicoprofielen. Een belangrijk voordeel van deze regelingen is dat er sprake is van duidelijk gedefinieerde eigendomsrechten.

Eventuele introductie van collectief het beleggingsrisico dragen (in de opbouwfase) bij premieovereenkomsten zou betekenen dat er herverdelingseffecten optreden tussen generaties. Als met één collectieve beleggingsmix wordt gewerkt, zal die namelijk worden afgestemd op de gemiddelde leeftijd van het deelnemersbestand. Jongeren hebben daardoor minder kans op positieve rendementen. Ouderen nemen relatief gezien te veel risico. Vanuit het *life cycle* principe zouden jonge deelnemers juist meer beleggingsrisico kunnen dragen.

Verbetermogelijkheden

Wij zien bij premieovereenkomsten de volgende verbetermogelijkheden die eenvoudig gerealiseerd kunnen worden:

➤ *Aankoop (deels) flexibele annuïteit op pensioendatum*

Bij premieovereenkomsten op basis van beleggen of een gegarandeerd kapitaal kan mogelijk een beter pensioenresultaat worden behaald, als de uitgangspunten op de pensioendatum niet alles bepalend zijn voor de hoogte van de pensioenuitkering. Deelnemers zouden een eigen keuze moeten krijgen of zij een gegarandeerde uitkering wensen of een met beleggingsresultaten ofwel een met beleggingsresultaten en levensverwachting meebewegende, variabele pensioenuitkering. Voor een nominale garantie moeten immers voorzieningen worden aangehouden die worden gevoed vanuit de inleg. Door de wijze waarop een beleggingsfonds of –mix wordt gestructureerd, kan echter de gewenste risico-rendementsverhouding worden bepaald.

➤ *Directe inkoop flexibele annuïteit*

Ook bij beschikbare premiereregelingen waarbij de premie meteen wordt omgezet in een aanspraak op een uitkering, zou de deelnemer moeten kunnen gaan kiezen voor een andere mate van zekerheid. Ook dan zou in plaats van een vaste pensioenuitkering een variabele uitkering aangekocht moeten kunnen worden: een uitkering die vanaf het aankoopmoment meebeweegt met de ontwikkeling van de rendementen en levensverwachting.

Voor beide mogelijkheden kan als contractuele vormgeving gekozen worden om de uitkering (deels) vast te stellen in beleggingseenheden. De uitkering wordt uitgedrukt in een vast aantal eenheden dat levenslang wordt uitgekeerd. Aan de hand van de toekomstige rendementen en de ontwikkeling van de levensverwachting fluctueert de waarde van de eenheden en daarmee de hoogte van de uitkering. De eigendomsrechten zijn transparant en eenvoudig vast te stellen. Beide opties vragen bij verdere uitwerking in wetgeving aandacht op het punt van vergelijkbare toepassingsmogelijkheden voor zowel verzekeraars als andere pensioenuitvoerders.

Voor een optimalisatie van het te behalen pensioenresultaat is het van belang fiscale belemmeringen in de opbouwfase weg te nemen. De fiscale opbouw bij kapitaal- en premieovereenkomsten zal gelijkwaardig moeten zijn aan de opbouw van middelloonregelingen.

3.3 Terugdringen complexiteit en naar een *level playing field*

Het Nederlandse pensioenstelsel is de laatste jaren in toenemende mate complex geworden. Er zijn verschillende soorten contracten op de pensioenmarkt beschikbaar en verschillende typen pensioenuitvoerders actief. Op de zakelijke markt van pensioenen is nog geen sprake van een gelijk speelveld.

Terugdringen complexiteit

Meer standaardisatie in contractvormen zal transparantie verhogen voor werkgevers en werknemers. Ook biedt het een oplossing om de uitvoeringskosten laag te houden en de complexiteit te beperken, bijvoorbeeld bij wetwijzigingen. Schaalgrootte verlaagt immers de uitvoeringskosten per deelnemer. Onderzoek toont aan dat dit niet per definitie afhangt van het *type* pensioenuitvoerder en of deze een profit of non profit doelstelling heeft, maar de uitvoeringskosten zijn met name gerelateerd aan het aantal deelnemers per regeling¹⁵.

Same risks, same rules

Een groot verschil tussen pensioenregelingen van verzekeraars en pensioenfondsen is dat pensioenfondsen de mogelijkheid hebben om bij een aanhoudend tekort de pensioenaanspraken en -rechten te verlagen. Voor hetzelfde contract (een uitkeringsovereenkomst) en dezelfde pensioentoezegging denkt de deelnemer van een pensioenfonds dezelfde zekerheid te hebben als bij een verzekeraar.

Door verzekeraars geboden garanties op het langlevensrisico en het rendement kosten geld. Verzekeraars rekenen een opslag voor solvabiliteit door in de contractueel overeengekomen premie. In door pensioenfondsen uitgevoerde regelingen worden een tegenvallend rendement en een verdere stijging van de levensverwachting opgevangen door een toename van de kostendekkende premie, door een vermindering van toeslagen en/of verlagen van aanspraken en uitkeringen. De mogelijkheid voor pensioenfondsen om pensioenen te laten meebewegen met de rendementen en de ontwikkeling van de levensverwachting heeft een stabielere en lagere premie tot gevolg. Daarnaast geeft het nemen van meer beleggingsrisico meer ruimte voor indexaties van pensioenaanspraken en uitkeringen.¹⁶

De marktontwikkeling zal sterk afhangen van de renteontwikkeling. Naarmate de rente blijvend laag is, zullen sociale partners geneigd zijn te kiezen voor (pensioenfonds)contracten met minder nominale zekerheid. De verschillen in zekerheid zijn nog niet transparant. Bovendien leidt dit ertoe dat er geen concurrentie kan plaatsvinden op basis van *same risks, same rules, same capital*. Voor keuzemogelijkheden voor sociale partners -onafhankelijk van uitvoeringsvorm- en een gelijk speelveld is het van groot belang dat voor rechtstreeks verzekerde regelingen iets complementairs als bij pensioenfondsen wettelijk mogelijk wordt gemaakt. Met een pensioencontract waarbinnen de aanspraken (en uitkeringen) meebewegen met de ontwikkeling van de levensverwachting en rendementen kan ook bij verzekeraars een stabielere en relatief lagere pensioenpremie voor uitkeringsovereenkomsten worden gerealiseerd.

Algemeen pensioenfonds: aanvullende mogelijkheid

Om onder (exact) dezelfde regels te kunnen opereren is de invoering van het algemeen pensioenfonds (met een winstdoelstelling) een aanvullende mogelijkheid. Hierdoor kunnen krijgen andere typen pensioenuitvoerders de mogelijkheid om middels een pensioenfonds onder FTK-regime te opereren volgens dezelfde uitgangspunten. Dit bevordert gezonde marktwerking tussen pensioenuitvoerders.

---

¹⁵ PwC (2009)

¹⁶ Towers Watson (2014)

Concurrentie: neerwaartse druk op kosten, opwaartse druk op performance

Er zijn goede redenen om commerciële partijen ruimte te blijven bieden op de zakelijke markt van pensioenen. Zo zien wij in de huidige praktijk van pensioenfondsen dat ook commerciële partijen een rol spelen, zoals uitvoeringsorganisaties en actuariële adviesbureaus. De mogelijkheid van een winstoogmerk vergroot de kans van een divers aanbod aan pensioenuitvoerders waaruit werkgevers en werknemers kunnen kiezen.

Wij zien over het algemeen dat concurrentie een neerwaartse druk geeft op uitvoeringskosten en een opwaartse op performance. Drie jaar na inwerkingtreding van de Wet introductie premiepensioeninstellingen is het functioneren van de PPI op de binnenlandse markt en op de markt voor grensoverschrijdende dienstverlening geëvalueerd. De onderzoekers concluderen dat de introductie van de PPI heeft bijgedragen aan meer concurrentie tussen PPI's en verzekeraars. Die concurrentie heeft geleid tot een lagere tariefstelling op basis van lagere uitvoeringskosten, beleggingskosten en premies voor aanvullende verzekeringen, zonder dat daar een versobering in de dienstverlening of risicodekkingen tegenover staat. Ook zou de introductie van de PPI tot meer transparantie over kosten, betere beleggingen en betere communicatie richting de deelnemers hebben geleid.¹⁷

Grenzen uitvoeringsvormen scherper afbakenen

Om een evenwichtige belangenbehartiging en eerlijke concurrentie op de zakelijke markt van pensioenen te borgen, moeten in het pensioenlandschap de grenzen tussen de verschillende uitvoeringsvormen scherper worden afgebakend. Niet-verplichtgestelde bedrijfstakpensioenfondsen zouden, kijkend naar hun kenmerken een algemeen pensioenfonds kunnen en moeten worden. Van een (verplicht) bedrijfstakpensioenfonds als uitvoerder zou alleen nog sprake moeten zijn in geval van een verplichtstelling tot deelneming in het bedrijfstakpensioenfonds. Verplichtstelling is een manier om goede en slechte risico's samen te voegen. Dit brengt een hoge mate van solidariteit tussen de werkgevers in een bedrijfstak (en hun werknemers) met zich mee, wat een rechtvaardiging kan bieden voor de voordelen die een verplichtgesteld bedrijfstakpensioenfonds geniet. Echter, het systeem biedt geen rechtvaardiging om genoten voordelen over te hevelen naar bedrijven of sectoren waar geen verplichtstelling geldt en die geen enkele verbondenheid hebben met de sociale partners die de verplichtstelling aanvragen en in stand houden. Het (vrijwillige) aansluitingsbeleid bij verplichtgestelde bedrijfstakpensioenfondsen is daarom niet toekomstbestendig, zowel voor de markt, als voor de pensioendeelnemer. De werkingssfeer van een bedrijfstakpensioenfonds zou nooit ruimer mogen zijn dan de verplichtstelling van het pensioenfonds, behoudens de mogelijkheden tot vrijwillige aansluiting zoals genoemd in artikel 121 Pensioenwet. Daarbuiten zal op basis van gelijke regels concurrentie moeten zijn. Dit geldt voor de advisering, het toezicht en de fiscaliteit.

Alleen verplichtstelling indien er sprake is van solidariteit

Steeds zal duidelijk moeten zijn of de concurrentiebeperking die voortvloeit uit verplichtstelling kan worden gerechtvaardigd als een maatregel die *noodzakelijk is* voor de vervulling van de taak van het bedrijfstakpensioenfonds als 'bijzondere sociaal- of economisch algemeen belang'. Hiervan is alleen sprake als de pensioenregeling een onmisbare sociale functie vervult en solidariteitskenmerken bevat. Bij aansluitingen buiten de solidaire kring, zoals opgenomen in de verplichtstelling, verwatert de solidariteit en worden de belangen van de deelnemers niet evenredig behartigd. Dit is geen houdbare situatie voor zowel de pensioendeelnemers als de overige marktpartijen. Ook bij het uitvoeren van pensioenregelingen die vormgegeven zijn op basis van beschikbare premie, en waarbij de risico's

---

¹⁷ LNBB (2014)

volledig voor rekening komen van de deelnemer, is de basis voor de rechtvaardiging van een verplichtstelling weggevallен.

Toezicht: niet geënt op entiteit maar op activiteit

Het toezicht op pensioenen zou zich niet moeten concentreren op het type entiteit (verzekeraar of pensioenfonds) maar op de activiteit (het aanbieden van tweede pijler pensioenproducten). Dit geldt voor zowel het prudentieel toezicht (FTK/ Solvency), als gedragstoezicht (PW/Wft), als mededinging (concentratietoezicht, geen misbruik machtspositie).

Het Verbond vindt voldoen aan de Wft-deskundigheideisen van groot belang om een deskundig advies aan de werkgever te kunnen garanderen. De deskundigheideisen uit de Wet op het financieel toezicht (Wft) moeten ook van toepassing worden op pensioenadviseurs die worden betrokken bij een algemeen pensioenfonds en vrijwillige aansluiting bij een bedrijfstakpensioenfonds. Een algemeen pensioenfonds opereert immers in de vrije markt en is dus een optie die Wft-adviseurs serieus zullen moeten onderzoeken. Pensioenfondsen zijn, anders dan verzekeraars, vrijgesteld van vennootschapsbelasting (Vpb). Het effect op de premies kan worden geneutraliseerd door ofwel pensioenfondsen onder de Vpb te brengen ofwel ook de pensioenactiviteiten van verzekeraars vrij te stellen van Vpb.

3.4 Een arbeidsmarkt die verandert

De tijd van een vaste carrière bij een werkgever lijkt voorgoed voorbij. Steeds meer werknemers wisselen vaker van baan. Steeds minder mensen werken gedurende hun hele loopbaan in dezelfde sector. Daarbij kiezen steeds meer mensen ervoor om uit loondienst te gaan en op zelfstandige voet verder te gaan.

Pensioen als financieel product of als arbeidsvoorwaarde?

Pensioen is nu een arbeidsvoorwaarde, afgesproken tussen werkgevers en werknemers. Maar kan het pensioen van de toekomst ook gezien worden als een financieel product om individuen optimaal te faciliteren bij de financiering van hun oude dag? Deze vraag komt steeds vaker aan de orde als het gaat om de toekomst van het pensioenstelsel. Vanuit de consument bezien zal het antwoord zijn: pensioen is inkomen voor later. Pensioen is uitgesteld loon en hoort daarbij in arbeidsvoorwaarden thuis. Het is wel de vraag of de wijze waarop pensioen als arbeidsvoorwaarde nu ingebed is in het stelsel, op de langere termijn voldoende aansluit bij veranderende arbeidspatronen (toegenomen mobiliteit, cross-sectorale mobiliteit en zelfstandig ondernemerschap), en veranderende wensen van deelnemers en werkgevers. Het huidige drie-pijler model biedt in de basis een goede structuur om burgers een goede pensioenoplossing te bieden.

Draagvlak van de sociale partners is altijd één van de grote pijlers geweest in het huidige pensioenstelsel, het is daarom van belang om een goede balans te vinden tussen pensioen als financieel product en de arbeidsvoorwaarde. Vooralsnog ziet het Verbond geen aanleiding om van dit uitgangspunt af te stappen, mits de verhoudingen op de arbeidsmarkt op termijn niet sterk wijzigen. Er is daarbij een verband tussen de grootte van het collectief en de hoogte van de uitvoeringskosten.¹⁸ In het Nederlandse stelsel leiden de collectiviteiten van werkgevers en sectoren tot stabiliteit in en grootte van het deelnemersbestand voor de uitvoerder en tot lagere kosten voor de deelnemer.

De ouderdagsvoorziening van zelfstandigen

De cijfers laten zien dat het aantal zelfstandigen de laatste jaren flink is toegenomen en de verwachting is dat deze groep ook de komende jaren zal blijven groeien. Het totale aantal zelfstandigen in de periode van 2002-2011 nam toe van 867 duizend naar bijna 1,1 miljoen personen (waarvan 728 duizend zelfstandigen zonder personeel (zzp)).¹⁹ Dit aantal is nog steeds stijgende en het CBS verwacht dat er tot 2030 nog ongeveer 140.000 zelfstandigen bijkomen.

Deel van de zelfstandigen bouwt geen, of een beperkte ouderdagsvoorziening op

De eigen verantwoordelijkheid van de zelfstandigen voor het opbouwen van een ouderdagsvoorziening heeft als nadeel dat er een groeiende groep is die in onvoldoende mate een dergelijke voorziening opbouwt. Recent heeft het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid vastgesteld dat ongeveer een kwart van de zelfstandigen uitkomt op een ouderdagsvoorziening van minder dan 50 procent van het huidige bruto jaarinkomen, en dat een kwart van de zelfstandigen een ouderdagsvoorziening opbouwt van 50-70 procent van het huidige bruto jaarinkomen. De andere helft van de zelfstandigen ontvangt volgens het Ministerie na pensionering een inkomen van 70 procent of meer van het huidige bruto jaarinkomen.²⁰ In 2010 constateerde ook de SER dat zelfstandigen in beperkte mate voorzieningen treffen voor hun ouderdag, en dat de pensioensituatie van zelfstandigen verbetering behoeft.²¹

---

¹⁸ Rapport PWC (2009)

¹⁹ CBS

²⁰ Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2013)

²¹ SER (2010)

Behoeften zelfstandigen

Over de behoeften van zelfstandigen met betrekking tot hun oudedagsvoorziening is bekend dat een 'pensioenregeling' in ieder geval zou moeten voorzien in een vrijwillige deelname, flexibiliteit, keuzevrijheid en betaalbaarheid.

In het algemeen wordt aangenomen dat het draagvlak bij zelfstandigen voor een verplichte vorm van pensioenopbouw laag is. Het TNS NIPO consumentenonderzoek toont echter aan dat er wel degelijk een (kleine) meerderheid van zelfstandigen voor een vorm van verplichte premie-inleg is. Van de zelfstandigen heeft maar liefst 53 procent gekozen voor een vorm van verplichte pensioeninleg.²²

TNS NIPO constateert wel dat zelfstandigen ten opzichte van representatief Nederland vaker kiezen voor individuele keuzevrijheid. Zelfstandigen zien ook minder vaak een rol weggelegd voor de sociale partners en overheid om de hoogte van de pensioenpremie, uitkering en de verdere voorwaarden te bepalen.

Het huidige aanbod is breed, maar voorziet het ook in de behoefte?

Wanneer de zelfstandige de pensioengerechtigde leeftijd bereikt is er mogelijk behoefte aan een aanvullende uitkering, naast de AOW-uitkering. In de huidige situatie hebben zelfstandigen verschillende mogelijkheden voor de vrijwillige opbouw van hun oudedagsvoorziening. Zo kunnen zelfstandigen die voorheen in loondienst waren en deelnamen aan een pensioenregeling, ervoor kiezen om deze (tweede pijler) pensioenregeling vrijwillig voort te zetten bij de voormalige pensioenuitvoerder. Daarnaast hebben zelfstandigen de mogelijkheid om zelf te sparen - bijvoorbeeld door gebruik te maken van de Fiscale Oudedag Reserve (FOR) - of voor een oplossing te kiezen in de derde pijler, via een lijfrenteproduct of bankspaarproduct. De Wet verplichte deelneming in een beroepspensioenregeling (bpr) biedt de mogelijkheid voor een verplicht pensioenfonds voor beroepsgenoten. Recentelijk hebben zelfstandigenorganisaties een vrijwillige regeling ontwikkeld, die flexibel is qua inleg, opbouw, en uitkering. Het betreft een spaarregeling zonder verzekerd element.

De wensen van zelfstandigen lijken niet altijd consequent: er lijkt een sterke behoefte te zijn aan een regeling in de tweede pijler, maar aan de andere kant hecht men ook sterk aan vrijwilligheid en flexibiliteit. Het is de vraag of deze elementen verenigbaar zijn in één pensioenregeling.

Zelfstandigen geven aan graag geld in de (buurt van de) onderneming te houden om te kunnen investeren: liquiditeit is belangrijk. Dit maakt het niet aantrekkelijk om geld 'vast' te zetten in een pensioenregeling, als het niet in slechte tijden gebruikt kan worden. Bij het voorstel van de zelfstandigenorganisaties worden risico's niet afgedekt. Het is de vraag of deze optie op termijn door het stijgen van de levensverwachting en het aantal zelfstandigen, voldoende leidt tot de oplossing van het probleem. Zelfstandigen zullen immers bij het optreden van het risico op lang leven of arbeidsongeschiktheid alsnog aangewezen worden op maatschappelijke middelen, zoals de bijstand.

Mogelijkheden binnen het verzekeringsbedrijf

De wensen van de zelfstandigenorganisaties voor een pensioenoplossing sluiten niet aan bij het huidige productenaanbod van verzekeraars en de huidige (o.a. fiscale) voorwaarden in de regelgeving. De lijfrente is immers niet afkoopbaar. Verzekeraars gaan daarom graag in gesprek met (collectieven van) zelfstandigen om het aanbod desgewenst beter te laten aansluiten op de behoefte. Innovatie die doorgevoerd wordt in de tweede pijler, zoals het laten mee-ademen van de pensioenuitkeringen met de levensverwachting en rendementen zal ook doorgetrokken kunnen worden naar derde pijler producten.

---

²² Op de vraag 'wie moet de hoogte van de uitkering en voorwaarden bepalen' kiest 53 procent van de zelfstandigen voor een optie waarbij er wel een verplichte opbouw is en 47 procent voor een vrijwillige keuze. TNS NIPO (2013)

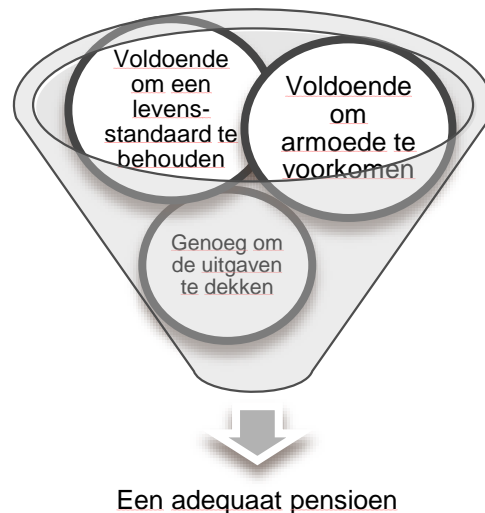

De vermogenseisen, die voortvloeien uit de verschillende regelgeving voor de verschillende typen aanbieders bepalen samen met de efficiëntie van de uitvoering de kosten van het pensioenproduct voor zelfstandigen. Indien de regelgeving tussen banken en verzekeraars (en wellicht in de toekomst andere beleggingsinstellingen) uiteenloopt, dan leidt dit tot onverklaarbare prijsverschillen en niet tot optimale concurrentie tussen aanbieders. Zelfstandigen zijn daar niet bij gebaat.

3.5 Naar een integrale benadering? Combinatie pensioen, zorg en wonen

Voordat wordt ingegaan op relatie tussen woningfinanciering, zorgkosten en pensioenopbouw is een beschouwing op de drie terreinen nodig. De eerste vraag is wat een reële pensioenambitie is. Als het gaat om de vraag wat een adequaat pensioen is, zijn er namelijk drie benaderingen²³:

(1) voldoende inkomen om armoede te voorkomen, (2) voldoende inkomen om een levensstandaard te behouden en (3) genoeg inkomen om uitgaven tijdens pensionering te kunnen betalen.

De afgelopen jaren heeft de overheid de ambitie teruggeschroefd, zonder dat de verwachtingen van mensen zijn bijgesteld. Het Verbond vindt het van belang de gewenste doelstelling voor ogen te houden en daar eerlijk over te communiceren. Als een consument wordt gevraagd wat een adequaat pensioen is, zal hij snel kiezen voor optie 3: genoeg inkomen om uitgaven tijdens zijn pensionering te kunnen betalen. Voor de consument is immers de gehele vermogenspositie relevant, inclusief de uitgaven; vermogen in de eigen woning en kosten voor de zorg zijn om die reden ook relevant. De vraag is echter of optie 3 in het huidige stelsel nog haalbaar is.

Het is voor de overheid en alle overige betrokkenen bij het pensioenstelsel daarom van belang opnieuw het ambitieniveau en de daarbij behorende fiscale faciliteiten vast te stellen. Wat verstaan we onder een adequaat pensioen? Dit vergt een fundamentele discussie.

Een soortgelijke vraag geldt voor de eigen woning: hoeveel vermogen zou iemand in een eigen woning moeten opbouwen? Het aflossen van 50% van de aanschafwaarde biedt voldoende zekerheid voor zowel de kredietverstrekker, de consument en de overheid voor het dragen van de lening. Daar komt bij dat hierdoor consumenten ruimte overhouden hun geld aan consumptie te besteden. Voor de ouderenzorg is het van belang in ogenschouw te nemen dat de kosten substantieel stijgen aan het einde van de levensloop en dat deze niet evenredig verdeeld zijn.

De wens om te komen tot integrale oplossingen op deze terreinen kan voortkomen uit problemen op macro- en microniveau.

²³ Goudswaard et al. (september 2012)

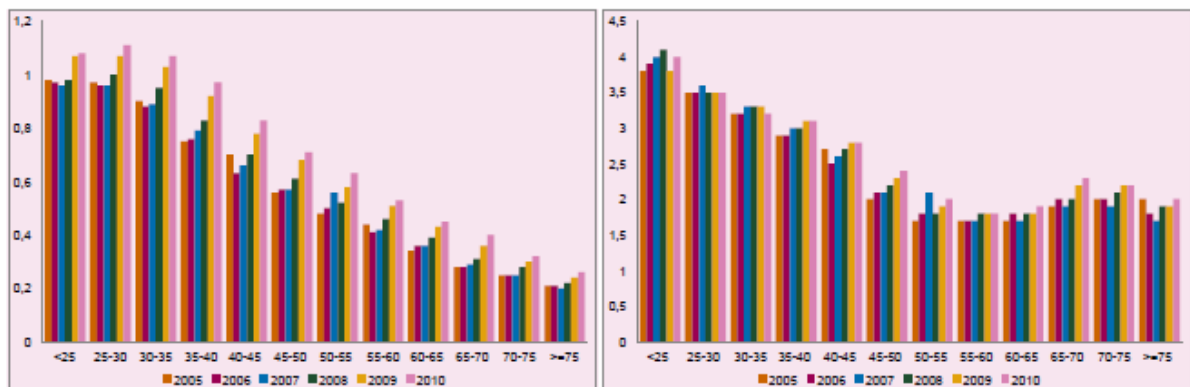
Macro-economische overwegingen

De overheid, al dan niet gedwongen door de financieel-economische situatie, is genoodzaakt te hervormen. De EU-regels voor het maximale begrotingstekort (3%) en de maximale schuldenlast (60%) en sombere cijfers over de Nederlandse economie van het Centraal Planbureau (CPB) dwingen de overheid tot bezuinigingen. Ook toezichthouders als De Nederlandsche Bank (DNB) sturen aan op versoering van overheidsuitgaven en reductie van de nationale schuldenlast. Het lage consumentenvertrouwen in de economie heeft de afgelopen jaren geleid tot olopende spaartegoeden.

Het CPB meldde dat de consumentenschulden in Nederland relatief hoog zijn (250% van het totale besteedbare inkomen in 2011 en 111% procent van het BBP in 2011). Op geaggregeerd niveau staan tegenover deze voornamelijk hypotheekschulden, aanzienlijke bezittingen zoals pensioenreserves, huizenvermogen, spaargeld en beleggingen en spaarverzekeringen.

De verdeling van deze vermogens en schulden over de bevolking is ongelijk, waardoor er bij bepaalde groepen sprake is van een negatieve vermogenspositie. Deze groep bestaat voornamelijk uit jongere huishoudens die te maken hebben met een hypotheekschuld die hoger is dan de waarde van het huis en nog nauwelijks ander financieel vermogen hebben opgebouwd. Zij hebben vaak een hoge Loan-to-Value (LTV) ratio en een hoge Loan-to-Income (LTI) ratio (zie figuur 1).

Figuur 1. LTV ratio (links) en LTI ratio (rechts) per leeftijdsklasse

Bron: CBS.

Daar komt bij dat de huizenprijzen niet altijd zullen stijgen. De Nederlandse huizenmarkt is afgelopen jaar met 8,5% gedaald. Het CPB geeft in haar macro-economische verkenningen 2014 aan dat de huizenprijzen ook in de tweede helft van dit jaar verder dalen, maar minder snel dan in voorgaande jaren. Zij stellen voorzichtig dat in 2014 de huizenprijzen stabiliseren afhankelijk van een aantal risico's.²⁴

Koppeling pensioen en wonen: risico's op micro-niveau

Bij de suggestie dat pensioengeld een rol kan spelen in het beperken van de eigen woningschuld ziet het Verbond voor consumenten de volgende aandachtspunten:

²⁴ Het CPB neemt aan dat in 2014 de huizenprijzen stabiliseren. Zij wijzen wel op de risico's van een hoger dan verwachte lange rente. Dit kan tot een hogere hypotheekrente en tot lagere huizenprijzen leiden. Ook kan de verwachte stijging van de werkloosheid en economische onzekerheid potentiële kopers weerhouden een aankoop te doen, zie: http://static0.volkskrant.nl/static/asset/2013/cpb_mev_2014_2562.pdf, blz. 35.

- Allereerst, zoals eerder in dit document is aangegeven, zullen *replacement rates* van rond de 57% in de toekomst eerder regel dan uitzondering zijn. Het inzetten van premies voor de aflossing van de eigen woning zal dan leiden tot minder pensioeninkomen. Zoals aangegeven staat de pensioenopbouw reeds stevig onder druk.
- Vanuit het oogpunt van *life cycle* beleggen is het juist voor jongeren van belang om meer risicovol te beleggen. Alleen dan is er kans op het behalen van hogere rendementen op de lange termijn. Indien aan het begin van de looptijd deze premies worden ingezet voor de eigen woning, zal de jonge consument onevenredig veel pensioeninkomen voor later inleveren.
- Indien premies worden benut voor de aflossing van de eigen woning, worden diversificatievoordelen van beleggingsportefeuilles van pensioenuitvoerders ook gemist. Daarbij zijn de uitvoeringskosten voor de pensioenregeling doorgaans een constante factor en zullen deze naar verhouding bij een lage premie-inleg hoger zijn.
- Bij verkoop van de woning zal het deel dat gefinancierd is met pensioenpremie, een pensioenbestemming moeten houden. Anders komt geld dat via de omkeerregel bestemd is voor de oude dag, alsnog beschikbaar voor consumptie op korte termijn. Dit verhoogt uitvoeringskosten voor dienstverleners en belastingdienst. Van belang is ook een beter functionerende huurmarkt. Het ontbreekt in de markt aan voor de doelgroep geschikte en betaalbare woningen die belemmerend werkt voor het vrij maken van het in de eigen woning gestoken vermogen.
- Voorgaande neemt niet weg dat door de verlaging van de LTV-norm de behoefte aan vermogensopbouw voor aanschaf van een woning zal toenemen. De beschikbaarheid van dit vermogen is cruciaal voor het functioneren van de woningmarkt. Oplossingen dienen gezocht te worden in het stimuleren van vermogensopbouw in de eerste 30-40 levensjaren. *Incentives* zullen zich moeten richten op sponsoren (ouders en grootouders).

Pensioen en ouderenzorg

De herziening van de langdurige zorg brengt met zich mee dat consumenten een steeds groter deel van de uitgaven voor ouderenzorg voor eigen rekening moeten nemen. In het voorstel van de regering wordt de huidige AWBZ teruggebracht tot een collectieve verzekering voor uitsluitend zware ouderenzorg en zorg voor gehandicapten. Verpleging en verzorging worden een verzekerde aanspraak in de zorgverzekering. De overige zorg komt voor rekening van de consument met de Wet maatschappelijke ondersteuning als vangnet. In zowel de curatieve zorg als de care nemen (inkomensafhankelijke) eigen bijdragen en eigen risico's toe.

De discussie over vermogensvorming en inzet voor ouderenzorg kent een andere dynamiek dan het vraagstuk pensioen en eigen woning. De vermogensbehoefte ontstaat pas aan het einde van de levensloop, als de woning is afgelost en het pensioen is opgebouwd. De discussie over stijging van zorgkosten gaat vooral om de vergrijzingsgerelateerde ouderenzorg. Het Verbond heeft eerder een verkenning gedaan naar de mogelijkheden voor zorgsparen versus zorgverzekeren.²⁵ Sparen heeft het nadeel dat door ontbreken van solidariteit er substantieel veel vermogen opgebouwd moet worden, waarbij op voorhand niet zeker is of hiervan gebruik wordt gemaakt. Dit zal dan ook tot onnodig hoge spaarquotes leiden. Risicoverzekeren heeft als nadeel dat het om veel intergenerationele solidariteit vraagt, terwijl we te maken hebben met een vergrijzende samenleving. De conclusie is daarom dat een mengvorm het meest voor de hand ligt: verzekeren met vermogensopbouw, waarbij de ontsluiting van vermogen gekoppeld is aan de zorgbehoefte. Dit vergt meer statistisch inzicht in het risico dan thans voor handen is.

---

²⁵ Verbond 2012

Vermogensopbouw voor zorg via het tweede pijler pensioen?

Onderdeel van de maatschappelijke discussie over inzet van vermogen voor ouderenzorg is een beschrijving van de mogelijkheid om te sparen voor zorg via het tweede pijler pensioen. De inzet van pensioenvermogen uit de tweede pijler voor de betaling van zorgkosten kan op verschillende manieren plaatsvinden. Bij het zorgpensioen berekent de pensioenuitvoerder de jaarlijkse uitkering niet alleen op basis van de kans dat iemand overlijdt, maar ook op basis van het risico dat iemand een beroep op de (ouderen-)zorg doet. De uitkering vindt dan plaats in de vorm van zorgannuïteiten.²⁶ Andere organisaties beschrijven een uitvoeringsvariant waarbij gedeeltelijke lumpsumuitkering plaatsvindt aan het begin van de pensioenperiode. Met zo'n uitkering kan de consument dan een periodieke lijfrenteverzekering kopen voor periodieke uitkeringen voor de zorg. Een argument dat pleit voor zorgsparen in de tweede pijler is de bestaande uitvoeringsstructuur. Er zijn echter ook nadelen verbonden aan vermogensopbouw voor zorg in de tweede pijler.

- De reikwijdte blijft beperkt tot werknemers met een (verplichte) deelname aan een pensioenregeling. Dat sluit niet aan bij de ontwikkelingen in de arbeidsmarkt, waar steeds meer werkenden zich in een zelfstandige positie bevinden. Zorgsparen is in tegenstelling tot pensioeninkomen geen arbeidsvoorwaarde.
- Deze vermenging zal ertoe leiden dat mensen met een hoger inkomen een onevenredig groot zorgspaarvermogen opbouwen. Dat verhoudt zich niet met het gegeven dat mensen met hoge inkomens een aanzienlijk geringer beroep doen op de gezondheidszorg.
- Ook ten aanzien van dit vraagstuk geldt dat het inzetten van pensioenpremies of -vermogen voor zorgspaaroplossingen zal leiden tot (substantieel) minder pensioeninkomen.

Het pensioen van de toekomst zal niet los gezien worden van maatschappelijke thema's zoals zorg en wonen waar het gaat om het besteedbaar inkomen van pensioengerechtigden. Binnen pensioenregelingen zal flexibiliteit kunnen ontstaan om oplossingen te bieden voor de kosten van wonen en de ouderenzorg. Dit geldt vooral voor de uitkeringsfase van het pensioen. Te behalen synergie in de uitkeringsfase verdient daarom nader onderzoek.

Een (afgeloste) woning zal bovendien een belangrijke vermogenscomponent zijn voor pensioengerechtigden.

Conclusies

- De overwegingen voor integrale benadering van de terreinen pensioen, wonen en zorg zijn valide. De overwegingen die pleiten voor het "ontschotten" in de opbouwfase zijn grotendeels vanuit macro-perspectief gedreven en brengen minder de aandachtspunten ten aanzien van pensioendeelnemers en huishoudens op micro-niveau in kaart.
- Het Verbond ziet daarom een generieke koppeling tussen de eigen woningsschuld en de opbouw van het tweede pijler pensioen als een onwenselijke beleidskeuze. Wellicht zijn er specifieke 'schrijnende' situaties die om meer verband vragen, zoals de inzet van pensioenvermogen om executieverkopen te vermijden.
- Oplossingen en te behalen voordelen tussen de drie terreinen in de uitkeringsfase verdienen nader onderzoek.
- Voor het vraagstuk over de toename van de kosten van de ouderenzorg is de ontwikkeling van een private vermogensopbouw met een solidariteitselement een optie die voor nader onderzoek vatbaar is. Dit vergt meer statistisch inzicht in het risico.

---

²⁶ Collectief zorgsparen voor solidaire financiering van de ouderenzorg, PGGM, maart 2013

4 Consumentenbehoeften

TNS NIPO heeft in opdracht van het Verbond onderzoek gedaan naar de consumentenbehoeften ten aanzien van het pensioenstelsel. Dit zijn de voornaamste conclusies:

- *Draagvlak voor het huidige pensioenstelsel is laag.*
Opvallend is dat het onderzoeksscenario van TNS NIPO, dat het meest lijkt op ons huidige stelsel, de minste voorkeur krijgt. Slechts één op de vijf van de werknemers en één op de tien van de zelfstandigen kiest hiervoor.
- *Draagvlak voor een vorm van verplichte pensioenopbouw is groot.*
Dit geldt zowel voor de werknemers als -opvallend genoeg- voor de zelfstandigen. Het gezamenlijke draagvlak voor de verplichte opbouw geldt bij driekwart van werkend Nederland. Onder de zelfstandigen kiest 53 procent voor verplichte opbouw en 47 procent voor een optie met een vrijwillige keuze voor pensioenopbouw.
- *Het merendeel van de werkenden wil meer keuzevrijheid.*
Het merendeel van de werkenden zegt zelf invloed te willen hebben op de hoogte van zijn pensioenpremie, uitkering en de verdere voorwaarden, de keuze van de pensioenuitvoerder en de mate van risico en zekerheid. De zelfstandigen zijn het meest uitgesproken in hun keuze; zij willen sowieso meer keuzevrijheid en individualiteit.
- *Er is een relatie tussen wantrouwen en een behoefte aan keuzevrijheid.*
Werkenden met weinig vertrouwen in het pensioenstelsel hebben meer behoefte aan keuzevrijheid. Andersom geldt hetzelfde. Werkenden met meer vertrouwen kiezen eerder een pensioenregeling zonder keuzevrijheid.
- *De risicobereidheid is laag.*
Het merendeel, zowel van de werknemers als van de zelfstandigen, kiest voor zekerheid over de hoogte van het pensioen en zegt dan genoeg te nemen met een eventueel lager pensioen.²⁷ Er is ook een grote bereidheid extra premie te betalen voor het bepalen van zekerheid van de uitkering. Dit geldt voor zowel werknemers als zelfstandigen.
- *Keuze voor een flexibele pensioenuitkering is beperkt.*
Het merendeel wil een vast maandelijks pensioeninkomen. Ook wil het merendeel tijdens de pensioenopbouw tussentijds geen geld onttrekken uit zijn pensioen. Wel zijn er verschillen in voorkeuren voor verschillende vormen van flexibiliteit. Werknemers met hogere inkomens kiezen bijvoorbeeld vaker dan gemiddeld voor een hoog/laag-constructie of willen jaarlijks meer zelf bepalen hoe hoog het bedrag is. Verder wil het merendeel van de zelfstandigen iedere maand hetzelfde bedrag ontvangen. De lagere inkomens hebben hier nog meer voorkeur voor dan de hogere inkomens.
- *Draagvlak voor de verschillende vormen van solidariteit is vrij groot.*
Dit geldt voor alle leeftijdsgroepen onder werknemers. We zien echter wel dat de groep van 26-40 jaar op alle onderzochte vormen (tussen man en vrouw, gezond en ziek, jong en oud) het minst solidair is. De 55-plussers zijn minder solidair als het gaat om het langlevens- en beleggingsrisico. Ook de werkenden die voor de individuele vrijwillige pensioenregeling kiezen, zijn solidair, echter wel minder dan de werkenden die een regeling kiezen zonder keuzevrijheid.

---

²⁷ Overigens is de vraagstelling bij deze afweging van belang. Onderzoek van PFZW kende andere resultaten op basis van een andere vraagstelling.

Literatuurlijst

Beetsma, R.M.W.J. & Bovenberg, L. (2008). 'Pensions and Intergenerational Risk-sharing in General Equilibrium'. *Economica*: nr. 23.

Bovenberg, L. & Boon, B. (2010). *Now is the time: Overstap naar degressieve pensioenopbouw nu wenselijk en mogelijk*. Tilburg: Netspar.

DNB, (2013). *Vijf jaar pensioensector: kortingen en indexatie in perspectief*. DNB Bulletin

Goudwaard et al. (2010). *Een sterke tweede pijler, naar een toekomstbestendig stelsel van aanvullende pensioenen*.

Knoef, Caminada, Goudswaard et al (2012). *De toereikendheid van pensioeninkomens in Nederland*, WRR paper.

LNBB (2014). *Evaluatie Premiepensioeninstellingen*.

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2013). *Pensioen van zelfstandigen: onderzoek naar de oorzaken van beperkte pensioenopbouw en mogelijke oplossingsrichtingen hiervoor*.

Pikaart, M. (2013). 'Lusten en lasten van de generaties in het pensioenstelsel'. *De Actuaris* (4),

PriceWaterhouseCoopers (2009). *Uitvoeringskosten van pensioenregelingen: een onderzoek naar de kosten van verzekeraars en pensioenfondsen voor de uitvoering van collectieve pensioenregelingen*.

Sociaal Economische Raad (2009). *ZZP'ers in beeld: een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel*.

TNO (2013). *Impact van trends op de verzekeringsmarkt; Schets van maatschappelijke trends*

TNS NIPO (2013). *Consumentenonderzoek Pensioenen*.

Towers Watson (2014). *Vergelijking verzekeraars en pensioenfondsen*.

Bijlage 1. Pensioenverzekeraars in cijfers

Tweede pijler pensioenen: marktaandeel verzekeraars

Rechtstreekse regelingen van verzekeraars, aantal deelnemers per einde jaar

	2010	2011	2012
Aantal actieve deelnemers (mln)	1,15	1,17	1,17
Marktaandeel (%)	16	17	17
Bruto geboekte premie (€ mrd)	7,1	8,7	7,3
Marktaandeel (%)	20	22	18
Technische voorziening (€ mrd)	107	110	112
Marktaandeel (%)	13	12	11

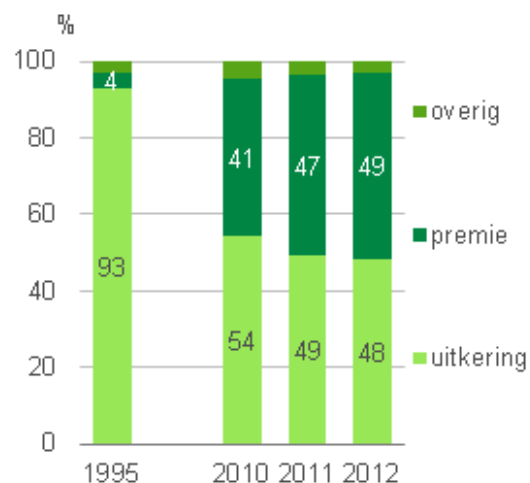
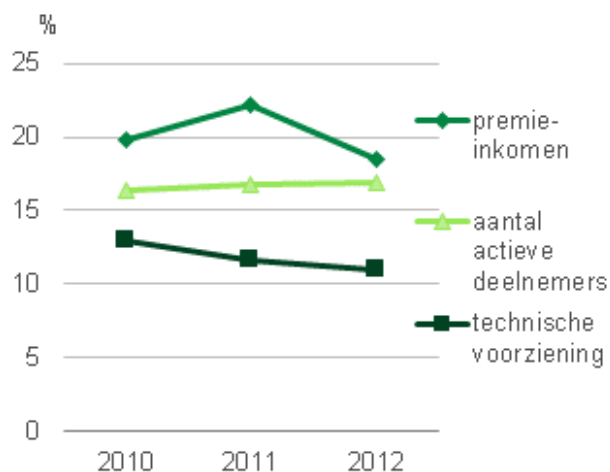
Bron: DNB, Verbond van Verzekeraars

Tweede pijler pensioenen: verdeling bij verzekeraars

Verdeling (%) aantal actieve deelnemers bij lopende rechtstreekse regelingen per begin jaar

	2010	2011	2012
Uitkeringsovereenkomst	54	49	48
Premieovereenkomst	41	47	49
Overig	5	4	5

Bron: DNB

Bron: DNB, Verbond van Verzekeraars

Bijlage 2. Verslag stakeholdergesprekken

Inleiding

Het Nederlandse pensioenstelsel staat onder druk onder invloed van maatschappelijke en economische ontwikkelingen. De roep om het stelsel aan te passen, zal daardoor de komende tijd toenemen. Het Verbond van Verzekeraars wil hieraan bijdragen door een duurzame visie op het stelsel te ontwikkelen, die is gebaseerd op de behoeften van iedereen die inkomsten uit werk geniet. Het gaat hierbij om werknemers in loondienst, zelfstandigen en DGA's.

Hieronder treft u een verslag aan van de gesprekken met stakeholders over trends die relevant zijn voor pensioenen. De nadruk ligt hierbij op de meest besproken onderwerpen: algemene beschouwing, solidariteit, collectiviteit, paternalisme en meer keuzemogelijkheden.

Algemene beschouwing

Alle gesprekspartners verwachten (verdere) veranderingen in het Nederlandse pensioenstelsel. Als reden voor die veranderingen worden vooral genoemd: een afnemend vertrouwen in het stelsel en confrontaties met onzekerheden in pensioenregelingen. De verwachting is dat deelnemers vanwege die onzekerheden meer inspraak willen.

Defined benefit regelingen gaan door de onzekerheid op de financiële markten en een stijgende levensverwachting verder op hun retour. In de toekomst zal het vooral gaan om defined ambition of defined contribution. Meerdere gesprekspartners zien hierbij ook individuele eigendomsrechten.

Aannemelijk is dat steeds meer mensen zullen doorwerken na de pensioenleeftijd; niet alleen uit financiële motieven maar ook vanwege uitgestelde carrièrewensen. Er komen hierbij diffusere vormen van werken bij gepensioneerden. Een flexibelere uitkeringsfase vraagt om meer dan deeltijdpensioen bij de (oude) werkgever. Onderzocht zou moeten worden hoe een flexibelere uitkeringsfase rijker kan worden ingevuld.

Solidariteit

Solidariteit betekent risicodeling. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt naar kanssolidariteit en subsidiërende solidariteit. De vraag is welke vormen van solidariteit nu eerlijk worden gevonden. Voor subsidiërende solidariteit zou in de toekomst minder plaats kunnen zijn. Zo gaat bij de huidige ontwikkeling van de levensverwachting de solidariteit vooral één kant op: van jong naar oud. Intergenerationele risico's delen heeft volgens onderzoeken een meerwaarde: minder hoge pieken en dalen. Door de grotere risico's waaraan financiële markten bloot staan, kan solidariteit van rendementsrisico's aan belang winnen.

Collectiviteit

Collectiviteit zorgt voor schaalvoordelen en kostenreductie. De verwachting is dat de consolidatie onder uitvoerders verder zal doorzetten. Ook standaardisatie draagt bij aan lage uitvoeringskosten. Maatwerk gaat ten koste van standaardisatie. Die uitruil moet transparant zijn.

Paternalisme

Alle gesprekspartners zijn bij werknemers (tot een bepaald niveau) voor een mate van paternalisme: verplichte pensioenopbouw. Anders kunnen er maatschappelijk ongewenste effecten optreden door een armoedeval. Zeker veel jongeren zullen anders op korte termijn geld uitgeven laten prevaleren boven sparen voor pensioen. Stakeholders denken verschillend over de gewenste vorm van verplichte opbouw: uiteenlopend van een grote verplichtstelling, via een kleine verplichtstelling, naar een

pensioenplicht met een individuele keuze van de pensioenuitvoerder. Enkelen pleiten (tot een bepaald niveau) ook voor verplichte pensioenopbouw voor zzp'ers. Anderen zijn juist van mening dat die groep daarvoor te diffuus is.

Keuzemogelijkheden

De meeste gesprekspartners verwachten een beweging naar meer keuzevrijheid. Een vraag naar (meer) keuzevrijheid wordt gevoed door de intergenerationele risicodeling; wantrouwen in instituties en/of onzekerheden in pensioenregelingen. Het zou bij meer keuzevrijheid kunnen gaan naar:

- keuzes binnen de pensioenregeling, bijvoorbeeld over de mate van zekerheid;
- een lage basisregeling met daarboven modules als keuzes;
- een eigen keuze van de werknemer voor de pensioenuitvoerder.

Bij keuzevrijheid worden enkele aandachtspunten genoemd. Zo zullen niet alle mensen keuzevrijheid kunnen of willen benutten. Hogeropgeleiden zijn beter in staat beleggingskeuzes te maken. Deelnemers moeten worden beschermd voor onwetendheid. Gedacht kan worden aan een default. Bovendien moet worden gezien wat keuzevrijheid betekent voor de verschillende vormen van solidariteit. Bij de huidige DC-regelingen kunnen intergenerationeel geen risico's worden gedeeld. Als goede risico's elkaar gaan opzoeken, is een correctie op slechte risico's nodig.

Gesprekspartners

In de periode november 2012 tot en met februari 2013 is gesproken met medewerkers van de volgende stakeholders.

Autoriteit Financiële Markten
CNV Jongeren
De Nederlandsche Bank
FNV
FNV Zelfstandigen
Holland Financial Centre
Ministerie van Financiën
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Montae
Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut
Netspar
Pensioenfederatie
Platform Zelfstandige Ondernemers
Universiteit Leiden
VNO-NCW